

**ЫСЫК-КӨЛДҮН ИЛИМ, БИЛИМ ФЛАГМАНЫНЫН ӨРҮШ АЛГАН  
ЖЫЛДАРЫ**

*Макалада көл кылаасынан чыккан чыгаан окумуштуулар жөнүндө маалыматтар берилди. К.Тыныстанов атындагы Ысык-Көл мамлекеттик университет, анын ичинде физика-техникалык факультеттин учурдагы окуу-тарбия процессинин абалы баяндалды.*

*Эне тилди даңктаганың,  
Эне сүтүн актаганың.*

Көптөгөн жогорку бааларга арзыган касиеттүү Ысык-Көл жергеси бүгүн жаңыча жашоонун нугуна түшүп, берекеси артып, облустун түзүлгөндүгүнүн 70 жылдык маарекеси кеңири белгиленип жатат.

Ысык-Көлдүн кадрлары турмуш шарданына эрте аралашып, тарыхый шарт-жагдайга жараша илим-билимдин, маданияттын көзүн башкалардан мурда таанып, көлдөн чыккан мугалимдер, врачтар социомаданияттык кызматкерлер, өндүрүштүн ар кандай тармагынын өкүлдөрү республиканын башка региондоруна барып иштеп, аларга тамга таануудан баштап, турмуштук өзгөрүүлөрдү түшүндүрүүгө чейинки бардык жардамдарын беришкенин жакшы билебиз.

Илим-билим тууралуу сөз кылсак, Ысык-Көлдөн Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын 12 академиги, 15 корреспондент-мүчөсү, 2 ардактуу академиги, ар кандай тармактар боюнча илимдердин 100 гө жакын доктору, 300 гө чукул кандидаттары чыккан. Академиктер И. Ахунбаев, А. Алдашев, Ж. Алышбаев, С. Абдраимов, Ж. Жээнбаев, К. Каракеев, М. Мамакеев, А. Мамытов, Б. Орузбаева, А.Салиев, К.Сулайманкуловдун эмгектери өлкөбүздүн илимине кошулган чоң салым катары маанисин жоготпой келатканын белгилөөгө тийишпиз.

XX кылым кыйырында жаңыдан гана жарала баштаган кыргыз интеллигенциясынын жана бийлик элитасынын акак таштай таза, хандан-бектен кайра тартпаган, бет алган аруу максаттарынан баш чайкап такыр кайтпаган көйкөшкө өкүлдөрү Жусуп Абдрахманов, Касым Тыныстанов, Кусейин Карасаев өндүү залкарларыбыздын өткөн XX кылымдын башында аткарган жумуштарын, жасаган иштерин, айткан сөздөрүн даңазалап, аларды аруулуктун нускасы, орошон ойчулдуктун устаты, залкарлыктын туткасы катары бааланганы баарыбызга маалим.

К.Тыныстановдун 100 жылдык мааракеси ЮНЕСКО тарабынан, ал эми Ж.Абдрахмановдун, К.Карасаевдин 100 жылдыгы мамлекеттик деңгээлде жер-жерлерде атайын белгиленгенине жакында эле күбө болгонбуз. Булар жаңы маданиятка жаңы турмушка жаңыдан аралаша баштаган кыргыз элине кызмат кылууну, аларга арка-бел, жөлөк-таяк болууну турмуштун маңызы, жашоонун максаты катары түшүнүшкөн [3].

Улуу залкарлардын өмүр трагедиялары - бизге сабак болушу керек. Келечек муундарга 30-жылдардын мезгилинен кабар берүү менен эле бирге, «ак ийилет, бирок сынбайт» - деген сыңары элине аруу кызмат өтөп, даанышмандыкты, парасаттуулукту боюна сиңирип, нарк-насилинде элине таза жүрөгү менен күйүп кызмат өтөгөн Ж. Абдрахманов, К. Тыныстанов сыйактуу улуу залкарларыбыздын экинчи өмүрлөрүнүн жаңы барактары ачылып андан ары изилдөө зарылдыгы алдыда турат. Ал эми элдик академик К. Карасаев узак өмүрүнүн аягында биздин университеттин студенттерине дарс окуп, илимге багыт берип, окуу жайыбызга белек кылып тапшырган илимий адабияттары китеп фондун байытып, жаштарга билим алуусуна кыйла таасирин тийгизип турат.

Кыргыз Республикасынын Президентинин «Билим берүү реформасын жүргүзүүнүн жаңы концепциясында»: билим берүү бүгүн улуттук коопсуздуктун, көз карандысыздыкты сактоонун бирден-бир маселесине айланышы керек, жана дүйнөдө кыргыз жогорку окуу жайларынын дипломдорунун таанылуусуна жетишүү зарыл, деген негизги ойлор орто жана жогорку окуу жайларынын педагогикалык жамааттарын

ойлондурбай койбойт [1].

Учурда К. Тыныстанов атындагы Ысык-Көл мамлекеттик университети көл кылаасында гана эмес республикада ийри окуу жайы жана илимий-маданий борбор болуп саналып көп түрдүү тармактар боюнча Кыргызстан, жакынкы жана алыскы чет өлкөлөр үчүн заман талабына толук жооп берген адистерди ийгиликтүү даярдап келе жатат.

Биздин жогорку окуу жайдын тарыхында аны жетектеген ректорлор уюштуруу-педагогикалык, илимий-усулдук иштерди ийне-жибине чейин билип, аларды ошол мезгилдердин талаптарына жараша өнүктүрүп-өстүрүп, жаңыча формалар менен байытып, күч-кубаттарын, билгендерин практикада колдонушуп, жандарын үрөп эмгектенип келишкен. Өздөрүнө койгон педагогикалык катуу талапты кол алдында иштеген башка кесиптештерине жана студенттерге да коюп, өлкөбүздүн жогорку билим берүү системасында биздин окуу жайдын арымын арттырууга С.Юсупов, С.Токтогонов, Р.Айнекенов, Ж.Саламатов, Б.Касымалиев, Э.Конурбаев, Ж.Жусаев, М.Кидибаевдер баа жеткис салымдарын кошушкан.

Учурдагы физика-техникалык факультети Ысык-Көл облусу түзүлгөндөн бир жылдан кийин мугалимдер институту уюшулгандан бери 1940-жылы ачылып, 70 жылдык мезгилдин ичинде физика, математика жана инженер-техникалык адистиктери боюнча кадрларды даярдоонун негизги уюткусу катары кароого болот. Факультеттин бүтүрүүчүлөрүнүн арасында академик Ж.Жээнбаев (Кыргыз Республикасынын Илимдердин Улуттук академиясынын мурдагы президенти), корр-мүчөлөр И.Бийбосунов (мугалимдер институтун бүтүрүшкөн), Т.Орозобаков (СССРдин мамлекеттик сыйлыгынын лауреаты), М.М. Кидибаев (КРнын илим менен техниканын мамлекеттик сыйлыгынын лауреаты), физика-математика илимдеринин доктору А. Токтосопиев (университеттин азыркы ректору), политология илимдеринин доктору Ж. Сааданбеков, философия илимдеринин докторлору М.Жумагулов, М.Амердинова, СССРдин Эл мугалими Ж.Үтүров, республиканын эмгек сиңирген мугалимдери Х.Ш.Ахметова, Б.Стамов, Ш.Шүкүрбаева, Жогорку Кеңештин үч жолку депутаты Ж.Каниметов, А.Э.Байсеркеев жана 20дан ашуун илимдердин кандидаттары бар.

Кыргыздын көрүнүктүү окумуштуу физиги КРнын Илимдердин Улуттук академиясын 10 жылдан ашык президенти болуп жетектеген Ж. Жээнбаевдин илимий изилдөөлөрү атом спектроскопиясы менен төмөнкү температурадагы плазманын физикасына арналган. Анын жетекчилиги менен республикада биринчи жолу плазмалык генератору түзүлүп, бир агымдуу жана эки агымдуу үзгүлтүксүз аракеттеги кубаттуу плазмотрондор иштелип чыгып, Кыргызстанда плазмалык диагностика коюу жана талдоо методдору багыттары боюнча мурдагы Союзда азыркы КМШда таанымал илимий мектеп түзүлгөн.

Азыркы кезде физика-техникалык факультетти п.и.к., доцент Абдулдаев Д.А. жетектейт, курамында 4 кафедра иштейт 44 окутуучулар, алардын арасында илимдин 4 доктору, 16 кандидаттары үзүрлүү эмгектенишет. Республиканын билим берүү жана илим министрлигинин ЖОЖдорду аттестациялоо жана лицензиялоо бөлүмүнүн талабы боюнча «университет» деген статуска жооп бериш үчүн окутуучулардын 36 процентинин илимий даражалары болуусу керек жөнүндө жобосу бар [2]. Демек, биздин университет боюнча экономика, менежмент институту жана башка факультеттердин арасында физика-техникалык факультетибиз гана аталган талапка толугу менен жооп берет.

Биздин жогорку окуу жайыбыздын ар кайсыл жылдары физика-математикалык, физикалык, физика-техникалык деп аты өзгөрүлүп аталган факультеттин декандары болуп М.Юдина, М.Г.Шарафутдинов, Р.Аблаков, илимдин кандидаттары, доценттер М.Казакбаев, Т.Көчөрбаев, К.А.Калдыбаев, А.Майрыков, О.Арботоев, проф. К.Шаршеев, А.Рыскулов, проф. Э.К.Абдылдаев, Д.Аканов, Р.Чыныбаевдер иштешкен.

1953-жылы уюшулган физика жана аны окутуунун технологиясы кафедрасын пед. ил. канд., доцент, МАНПОнун корр.-мүчөсү Н.О.Мааткеримов жетектейт. Анда 2 профессор, илимдердин докторлору (А.Токтосопиев, К.Шаршеев), 6 илимдин

кандидаттары (КРнын билим берүүсүнө эмгек сиңирген кызматкер М.Нуракунов, КРнын илим жана техника боюнча Мамлекеттик сыйлыктын лауреаты К.Мусаев жана Р.Чыныбаев, Б.Жолдошов, Э.Садыкова) иштешет. Кафедранын мүчөлөрү мамлекеттик бюджеттен каржылануучу 2 илимий изилдөө иштерин: 1) «Иондук кристаллдардын түзүлүшү жана физикалык касиеттери», 2) «Орто жана жогорку окуу жайларында физиканын мазмунунун жана окутуу технологияларын жаңылатуу» темаларын аткарышат. Кафедранын башчылыгы кызматында мурда доценттер Н.Филатов, С.Данов, М.Нуракунов, О.Кожоголов, Т.Жүзүмкулов, Т.Көчөрбаев А.Майрыков, И.Панпанза, К.Шаршеев, К.Мусаев, Р.Юсупов, Р.Чыныбаев, М.Боромбаевдер иштешкен. Мурда физика факультетинде физиканы окутуу усулдугу кафедрасы өзүнчө болуп 1962-2008-ж.ж. физика мугалимдерди даярдоодо окуу жана илимий-усулдук иштерди аткарган. Бул кафедраны өз убагында М. Нуракунов, М.Г. Шарафутдинов, М. Казакбаев, Н.О. Мааткеримов, Р.Чыныбаевдер башкарышкан.

Машина таануу кафедрасын (1974-ж. уюшулган) 2008-ж. бери тех. илимдернин кандидаты А.Такырбашев жетектейт. Анда эки илимдердин докторлору (университеттин окуу жана илимий иштер боюнча проректору К.Ж.Зиялиев жана М.К.Асаналиев), 2 илимдин кандидаты (факультетин деканы Д.А.Абдулдаев) эмгектенишет. Кафедрада мамлекеттик бюджеттен каржылануучу «Өзгөчө зонадагы калтектүү механизмдерди анализдөө жана синтездөө» илимий изилдөө иши аткарылат. Мурда бул кафедраны Л.А.Генин, К.А.Калдыбаев, Ч.У.Иманходжаев, Т.Абдуллаев, К.Ж.Зиялиев, Д.Акановдор жетектешкен.

Радиоэлектроника жана электркамсыздандыруу кафедрасын (1980-ж. уюшулган) физ.-мат. ил. канд. А.А.Жамангулов башкарат. Анда 5 илимдин кандидаттары (А.Ж.Тынаев, Р.Х.Юсупов, О.И.Клименко, Орозбек у. Аскар) иштейт. Мурда бул кафедранын башчылыгында К.А.Калдыбаев, А.Ж.Тынаев иштешкен.

Автомобиль транспорту кафедрасы 2008-ж. мурдагы жалпы техникалык дисциплиналар кафедрасынын (1978-ж. уюшулган) базасында жана машина таануу кафедрасынан бөлүнүп чыгып, техника илимдеринин кандидаты Д.К.Аканов жетектейт. Анда 3 илимдин кандидаты (А. Алыбеков, Ж.Ш. Токтакунов университеттин окуу инспекциялык башкармасынын начальниги) иштешет. Кафедранын карамагында токардык, слесардык жана жыгач иштетүү өнөрканалар, автоунаа класстары, ошондой эле «В» категориясында айдоочуларды даярдоочу курсу иштейт.

Биздин факультеттин окумуштуулары физикалык терминологияны кыргызчага которуудагы зор көлөмдүү иштерине өз салымдарын кошушкан. Атап айтканда, орусча-кыргызча физикалык сөздүктөрдүн, физика боюнча кыскача энциклопедиянын автордук жамааттарында эмгектенишкен [5]. Ал эми профессорлор М.Кидибаев менен К. Шаршеев кийинки жылдарда физиканын жалпы курсунун ЖОЖдор үчүн жети томдон турган окуу китептерин жана маселе жыйнактарын жарыкка чыгарышкан.

Ысык-Көл облусу түзүлгөндөн бир эле жылдан кийин «төрөлүп», «киндиги кесилген» университетибиздин таржымалы бүтүндөй Кыргызстандын, кыргыз жергесинде, илим-билим, маданияттын өнүгүп-өркүндөө шарапаты менен канатташ, бутакташ, өзөктөш экени баарыга белгилүү. Мындай ойду Кыргыз Республикасынын билим берүү жана илим министри А.И. Мусаев жакында эле 27-апрелде университеттин жамааты менен жолугушуусунда ырастаган. Ошентип, жалпы мамлекеттик деңгээлде жогорку билим берүүнүн реформасын жүргүзүш үчүн жана физика-техникалык факультетте окуу-тарбиялоо процессинин эффективдүүлүгүн жогорулатуу максатында профессордук-окутуучулар курамынын жоопкерчиликтерин арттырып аларга жаңыча багыт берүү иштери тиешелүү деңгээлде жүргүзүлүүдө. Бул үчүн билим берүү тармагындагы мурдагы тажрыйбаларды жана инновациялык ыкмаларды колдонуу менен эл аралык стандарттагы кадрларды даярдоо иштери керектүү багыттарда турмушка ашырылып келе жатат.

Бирок, кыргыз тилин сактап калуу, андан ары өркүндөтүү бир гана окумуштуулардын, ал үчүн кам көрүп жаткан инсандардын милдети эмес, жалпы калайык калктын парзы экендигин унутпашыбыз зарыл.

Мамлекеттик маанисин арттырыш үчүн көптөгөн эмгектерди аткарууда, иш чараларды өткөрүүдө, аларды кагаз жүзүндө калтырбаш үчүн университеттин окумуштуулары үлгүлүү жумуштарды аткарып келе жатышат. Кыргыз элинин улуттук сыймыгы болгон тилин, маданиятын, тарыхын көөнөртпөй кийинки урпактарга жеткирүү вазыйпасын бийик көтөрүшүбүз керек.

#### Адабияттар

1. Бакиев К.С. Билим берүү реформасын өткөрүү концепциясы / Кут билим, 12 июнь, 2009-ж.
2. Кидибаев М.М., Мусаев С.Ж. ж.б. К. Тыныстанов атындагы Ысык-Көл мамлекеттик университети.- Каракол, 2000.
3. Джаныбеков Ч. Касым Тыныстанов: Жизнь и творчество.-Бишкек: Бийиктик, 2003.
4. Каниметов А.К., Токтосопиев А.М. Касым Тыныстанов атындагы Ысык-Көл мамлекеттик университетинин тарыхы.- Каракол, 2008.
5. Кидибаев М.М., Шаршеев К. Физикалык терминдердин түшүндүрмө сөздүгү. - Бишкек: КР Улуттук илимдер академиясынын Физика институту, 2007.